

Hamis Holmes-ok, ál-Watsonok

A populáris hős természetrajzához

Egy személynévről fogok beszélni, s annak jelöltjéről; egy névről, melyről mindenki hallott már, s melyhez mindenki tud társítani egy figurát, egy arcot, egy idiolektust, egy magatartást – persze korántsem teljesen ugyanazt és ugyanúgy. És épp ez az, ami érdekelt: a jelölő azonossága és a jelöltek egyre szaporodó száma közti termékeny feszültség; egy névadási aktus újbóli és újbóli ismétlődése, mely nem engedti feledésbe merülni az identikusnak tételezett figurát.

Egy eredendő irodalmi szereplő, tehát egy fiktív személy nevének utalási tartományát kívánom felvázolni: Sherlock Holmes-ét. A problémafelvetés gyökere tehát alapvetően *névszemiotikai* természetű, a vizsgált jelenség ugyanakkor – a szóba jöhető jelölt(ek) szórtságára, illetve nagyfokú reprodukciós és alkalmazkodó képessége miatt – túlmutat a nyelvi jelek és az irodalmi szövegek horizontján, ami óhatatlanul művészet- vagy médiumközi vizsgálódást tesz szükségessé. A név működése a mediakultúráként értett populáris kultúra¹ működésére vet majd fényt.

Ennek megfelelően dolgozatom is két részből áll majd: előbb a kérdés elméleti, közelebről jeltudományi kontextualizálására teszek kísérletet, majd ennek végkövetkeztetését néhány nyelvi és vizuális műalkotás példáján keresztül fogom szemléltetni és bizonyítani. Reményeim szerint addigra fény derül arra is (ha esetleg nem volna kezdettől fogva nyilvánvaló), miként is kapcsolódik ez a hamisítás problémaköréhez.

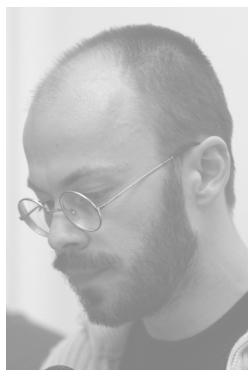
Kezdjük – ahogy ez komoly értekezésektől elvárható – a görögöknél, s legyünk leleményesek: próbáljunk közelebb kerülni Sherlock Holmes identitásához Odüsszeuszon keresztül. Ehhez pedig első lépésben forduljunk egy olyan szakértőhöz, aki mindkettőjüket ismerte, pontosabban – óvatosan a szavakkal! – mindkettőjükéről olvasott vagy legalábbis hallott már.²

Odüsszeusz, avagy a személytelen név esete

Gottlob Frege szerint a nyelvi jelek mindig megjelölnek vagy megneveznek valamit, egy valós vagy absztrakt tárgyat, azaz van *jelölésük* (Bedeutung). Ugyanakkor önmagukban és egy tágabb gondolati egység (pl. mondat) részeként kifejeznek egy *értelmet* is (Sinn), ami a jelölés sajátos módozataként fogható fel. Mindez kiegészül még azzal a szubjektív *képzettel* vagy *belső képpel*, amelyet a jelhaszná-

1 Vö: KÁLAI Sándor, *Fejezetek a francia bűnügyi irodalom történetéből*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012, 25–33.

2 A Holmes-történetek ismeretét csak feltételezem (Frege és Doyle kortársak voltak, az angol detektív kalandjainak német fordításai nagyon korán napvilágot láttak), bizonyítékom nincsen rá.

3 Az „üres névvel” kapcsolatos szemantikai kérdések és elméleti viták ismeretétésétől eltekintek, mert nem tartozik szorosan a tanulmányom tárgyához. Erről lásd: MARGA REIMER, *Az üres nevek problémája* = SZABÓ Erzsébet – VÉCSEY Zoltán szerk., *Ki volt Sherlock Holmes?* *Tanulmányok a nevek szemantikájáról*, Szeged, Klebersgerg Kuno Egyetemi Kiadó, 2005, 107–134., Ben CAPLAN, *Mikor üres egy név?* = Szabó–Vécsey szerk., *Ki volt Sherlock Holmes?*, 135–145.

4 Gottlob FREGE, *Bevezetés a logikába*, ford. Szabó Judit, Helikon, 2006/3., 183.

5 BERNÁTH Árpád, *Logika, szemantika, szépirodalom*, Helikon, 2006/3., 199.

6 BERNÁTH Árpád, *Fikcionalitás és értelmezés = Uő., Építőkövek. A lehetséges világok poétikájához*, Szeged, ICTUS-JATE, 1998, 212.

7 BERNÁTH, *I.m.*, 213.

ló alakít ki a jelöletről, s amely az előbbi két összetevővel ellentétben személyre szabott, egyedi, éppen ezért kiismerhetetlen és kommunikálhatatlan.

A *jelölet – értelem – képzet* fogalomhármás által körvonalazott szemiotikai viszonyrendszer egyaránt vonatkoztatható a német matematikus és logikatudós által fogalomszóknak nevezett köznevekre és a tulajdonnevekre is. Bennünket itt most az utóbbiak érdekelnek, s ezen belül is egy sajátos csoport, a képzeletbeli személyek nevei.

Frege szerint ezek abban térnek el a „valódi” tulajdonnevektől, hogy van ugyan értelmük, tehát részt vesznek egy gondolatartalom kifejezésében, de nincs jelöletük. Közismert példája szerint sem az „Odüsszeusz”, sem a „Nauszika” névnek nincs jelölete, mivel nem egy történelmi személyt neveznek meg, hanem egy-egy fiktív entitásra vonatkoznak. Ez viszont nem jelenti azt, hogy ne volna *értelme* a homéroszi eposz mindazon mondatainak, ahol e nevek előfordulnak. E gondolatmenet szerint az irodalmi hősök nevei csak mintegy „eljátszszak”, hogy egy valódi személyre vonatkoznak, ebben az értelemben *látszat tulajdonneveknek*, vagy, egy más megközelítésben, mivel nincs mögöttük tényleges referens, *üres neveknek*³ tekintendők.

A fentiek értelmében a képzelet szülte alakok nevei, illetve azok a szövegek, ahol ezek előfordulnak, nem vethetők alá az igazságosság kritériumának, szemben a tudományos beszédmóddal, ahol nincs helye igazságérték nélküli gondolatokat tartalmazó kijelentéseknek: „A mítosz és a költészet gondolatainak szempontjából az igazságérték szükségtelen. Egy olyan mondat, amely jelölettel nem rendelkező tulajdonnevet tartalmaz, sem nem igaz, sem nem hamis, hiszen az a gondolat, amelyet kifejez, a költészethez tartozik. A mondatnak ekkor nincs jelölete.”⁴

Bernáth Árpád szerint a fregei gondolatmenet két ellentmondást is rejt magában. Az egyik az értelem és a jelölet (vagy referencia) egymásrautaltságából, a másik a konkrét, fizikai tárgy és az absztrakt tárgy összemosásából ered.

A magyar teoretikus szerint „a referenciát nem adhatjuk fel anélkül, hogy az egész fregei szemantikai rendszer ne omlana össze”.⁵ Mégpedig azért, mondja már egy korábbi tanulmányában is, mert a „jelölet (vagyis a meghatározandó) nélkül [...] nincs mihez kötni az értelmet (a meghatározót). A fregei értelemben vett „értelmet” csakis a jelölet föltételezésével határozhatjuk meg. Az értelem ebben a rendszerben pedig nem más, mint a jelölet adott tulajdonsága. A jelölet nélküli értelem olyan, mint az alany nélküli állítmány.”⁶ Ez az ellentmondás a *fiktív tárgyak* mint sajátos jelöletek tételezésével oldható fel, melyek a nem létező jelölettel szemben különböző külső tulajdonságokkal ruházhatók föl és különböző viszonyokba rendezhetők más fiktív tárgyakkal.⁷

Zavart okoz továbbá az is, hogy Frege „az érzékszerveinkkel nem észlelhető, *absztrakt matematikai tárgyakat* ugyanúgy kezeli, mint a bennünket körülvevő világunk érzékszerveinkkel észlelhető *konkrét jelenségeit*”.⁸ De míg az előbbieket, tehát a matematikai jelek esetében

konkrét, fizikai tárgyak hiányában is adottnak tekinti a referenciát, addig a nyelvi jelek, közelebbről a tulajdonnevek referenciáját a jelhez – a jelhasználó tapasztalati világából – hozzárendelhető tárgy meglététől teszi függővé. S ebből következően aztán elvitatja a szereplők neveinek tulajdonnévi státuszát. Holott, érvel Bernáth, a „jel fregői értelemben nem azáltal válik tulajdonnévvé, hogy alkalmazni tudjuk-e igaz módon pontosan egy fizikai tárgy megnevezésére, hanem azáltal, hogy pontosan egy referenciája van. [...] A tulajdonnév szemantikájának inherens része a referenciára vonatkozó megnyisítási meghatározás [...]”.⁹

Mindezen korrekciókat figyelembe véve ezek után tehát kijelenthető, hogy – Frege példájánál maradva – az „Odüsszeusz” jelöllettel bíró, de igazságértéket nélkülöző tulajdonnév, mivel rendelkezik egy absztrakt referenciával, melynek azonban – nem lévén történelmi személy – nincs egy, térben és időben megragadható fizikai megfelelője. Ez pedig a fikciós szövegek olvasására nézve azt jelenti, hogy „az absztrakt referenciák szintjén csakis arról kell döntenünk, hogy például egy megnyilatkozásban, mint amilyen az *Illász*, az »Odüsszeusz« tulajdonnév ugyanarra a referenciára vonatkozik-e, mint a »leleményes görög« kifejezés, vagy hogy az »Odüsszeusz« tulajdonnév az *Illász*ban és az *Odüsszeiában* ugyanarra a referenciára vonatkozik-e”.¹⁰ Éppen ezért van nagy jelentősége – teszi hozzá később az értelmező – a szépirodalmi szövegek esetében a *szövegeken belüli és a szövegek közötti* ismétléseknek.

Sherlock Holmes, avagy a halhatatlan detektív esete

Trójából térjünk vissza immár a Baker Streetre. Vajon a „Sherlock Holmes” névre ugyanaz áll, mint az „Odüsszeuszra”? Első pillantásra nézve igen, hiszen nem egy történelmi személyről van szó, hanem egy Arthur Conan Doyle nevű ír szerző képzeletének a szülöttéről. Rendelkezik tehát egy absztrakt jelöllettel vagy fiktív referenciával, amihez azonban nem rendelhetünk egy empirikus személyt.¹¹ Referenciájának meghatározásában alapvetően irodalmi szövegek, elbeszélések és regények nyelvileg-poétikailag megformált világa jelenti a kiindulópontot, ezekből meríthetünk információkat annak tulajdonságaira (értelem) és más fiktív létezőkhöz fűződő viszonyaira nézve – anélkül, hogy ezen filológiai tények bármelyikének is történelmi hitelességét firtatnánk.

Némely körülmény azonban arra kényszerít bennünket, hogy a fenti kijelentéseket felülvizsgáljuk, s legalábbis némi megszorítással éljünk. Haladjunk sorjában: előbb a körülményekről (szám szerint kettőről), aztán a megszorítást jelentő következtetésekről.

Bátran kijelenthető, hogy Sherlock Holmes a legvirulensebb irodalmi hősök egyike, a szó mindkét értelmében. „Életrealóságát” számtalan esetben bizonyította (kezdve *Az utolsó* esetet követő „fel-

8 BERNÁTH, *Logika, szemantika, szépirodalom*, 199.

9 BERNÁTH, *l. m.*, 200.

10 *Uo.*

11 A Holmes karakterének megalkotásához Doyle számára mintaként szolgáló, kiváló diagnosztikai képességeiről ismert Dr. Joseph Bellt nem tekintem annak.

12 Egy 2004 októberében készült összegző táblázat több mint 5500, folyóiratban, könyvformátumban és az interneten publikált művet (novellát, regényt, rádiójátékot) sorol fel. A szám azóta minden valószínűség szerint 6000 körül mozoghat. Vö: <http://ignis-art.com/camden-house/pastiche/index.html>

támadásától”), „fertőzőképessége” pedig mára áttekinthetetlen méreteket öltött, messze túlterjedve az eredeti kor, nyelv és médium keretein és adottságain. A Holmes-utánpótlás és -paródiák száma légió: egyaránt van köztük kiegészítő folytatás, tér- és időbeli áthelyezésre épülő újírás vagy a doyle-i szövegvilágot gúnyosan kiforgató travesztia. A játékban részt vevő szerzők eredeti pretextusokhoz való viszonya a hódolattól a finom, jóindulatú irónián át a szarkazmusig ível. A bevont műfajok és médiumok skálája pedig felettébb változatos: novella, regény, elbeszélésfüzér, állatmese, képregény, tévéfilm, mozifilm, filmsorozat, rajzfilm, rádiójáték, színpadi adaptáció és számítógépes szerepjáték egyaránt megtalálható közöttük.

Sherlock Holmes hatástörténete egy olyan kiterjedt, s egyre csak táguló, lendületéből és kreativitásából mit sem veszítő műfaj-, médium-, nyelv- és kultúraközi körforgásként hat, hogy okkal vetődik fel a kérdés: Kiről beszélünk ma, amikor Sherlock Holmes-ról beszélünk? Kire gondolunk, amikor e nevet olvassuk vagy halljuk?

Nyilvánvaló, hogy a valamennyire is sikeres válaszadáshoz messze nem elegendő már a Doyle-novellák (56) és -regények (4), de még a más szerzők által írt Holmes-történetek világának ismerete sem, tehát a Bernáth által említett *szövegeken belüli és szövegek közötti* ismétlések rendszerező számbavétele. Mindezeket túl tekintettel kell lenni a hivatkozott intermedialis és transzmedialis mozgásokra és viszonyváltozásokra is. S ha így is járunk el, erősen kétséges, hogy élő olvasó által befogható-e még egyáltalán e személynév jelölete,¹² azaz a fiktív referenciáját kiadó tulajdonságok és viszonylatok köre.

A másik, meghökkentő körülmény, hogy e folyamatos újjászületeken és közegváltásokon átmenő figura bizonyos vonatkozásban már-már élőnek hat. T. S. Eliotnak a holmesológiaiában sokat idézett gondolata szerint: „Sherlock Holmes legnagyobb rejtélye talán ez: valahányszor beszélünk róla, abba az illúzióba esünk, hogy tényleg létezik.” Az még hagyján, hogy életrajzát többen is megírták, mint ahogy azt is páratlan irodalmi népszerűségének számlájára írhatjuk, hogy a Holmes-rajongó írók kifogyhatatlan fantáziájának köszönhetően számos valós történelmi személlyel volt szerencséje találkozhatni; az viszont már felettébb szokatlan, hogy tudományos címeket ítéljenek oda neki. Pedig ez történt: 1975-ben a Coloradói Állami Egyetem díszdoktorrá avatta Doyle detektívjét, a Royal Society of Chemistry pedig 2002-ben tiszteletbeli tagjává választotta őt természettudományos ismeretekre is alapozó nyomozásainak elismeréseként.

Első névtani jellemzésünk tehát ekképpen módosítandó:

1. „Sherlock Holmes” egy olyan fiktív referenciával rendelkező látszat-tulajdonnév, melynek értelme nemcsak elbeszélések és regények nyelvileg-poétikailag megformált világa alapján írható körül, hanem különféle adaptációk, médiumközi transzformációk eredményeinek a figyelembevételével is.

2. Annak ellenére, hogy egy fiktív szereplőről van szó, néhányan mégis történelmi személyként kezelik (l. életrajz, címek odaítélése),

s ezzel a valódi tulajdonnév látszatát kölcsönzik a „Sherlock Holmes” jelölőnek.

Mindezekből adódik egy következő fontos, eddig nem firtatott névszemiotikai következtetés is: a „Sherlock Holmes” egy – fregei értelemben – végtelenül képzetgazdag név. E nyelvi jelhez kapcsolható egyéni „színezetek és árnyalatok”¹³ köre attól függően lesz szűkebb vagy tágabb, többé vagy kevésbé differenciált, hogy a befogadó mennyire jártas a Holmes-univerzumban, s hogy a név milyen korábbi élményeket, benyomásokat hív elő az emlékezetéből. Különösen erős képzetformáló erővel bír a beszédmódot, testbeszédet és jelmez komplex egészbe foglaló színészi játék: a rajongók köre például megszokik abban a tekintetben, hogy mely színész produkcióját tartják a legautentikusabb Holmes-alakításnak, Basil Rathbone-ét, Vasilij Livanovét, Jeremy Brettét vagy Benedict Cumberbatchét (hogy csak a leggyakrabban felmerülő „befutókat” említsem).

Valódi és hamis Holmes(ok)?

Sherlock Holmes tehát annak köszönheti halhatatlanságát, hogy életbentartásához, azaz emlékezetének továbbörökítéséhez és hírnevének öregbítéséhez mindeddig számos alkotót sikerült megnyernie magának nemcsak az irodalom, hanem a hagyományos társművészetek és az új médiák köréből is. Mindez persze Arthur Conan Doyle vonatkozó szövegeinek hihetetlen kreativitásáról, s bátran állítható – paradigmateremtő erejéről tanúskodik. Doyle-nak egy olyan szöveg-univerzum alapjait sikerült leraknia, mely azóta is csak egyre tágul és tágul, újabb és újabb elemekkel és viszonylatokkal gazdagodik, de origója változatlan. Úgy tetszik, mindig van valami, amit még eddig nem tudtunk róla, s feltételezhető, hogy a közelebbi és a távolabbi jövőben is lesznek majd további ismeretbővítő „epikus beszámolók”.

A nem Doyle által írt Holmes-történeteket hol apokrifeknek, hol pastiche-oknak, hol egyszerűen párhuzamos irodalomnak nevezik. Az első az eredet kétes hitelességét, a második a stílus hasonlóságát, a harmadik a hagyomány folytonosságát és a hatástörténet viszonylagos függetlenségét hangsúlyozza. Bizonyos vonatkozásban mindhárom megnevezés használata indokolt, kérdés viszont, hogy ezeket a műveket tárgyalhatjuk-e a hamisítás problémakörén belül.

Mondhatjuk ugyanis azt, hogy a Doyle által megalkotott figura az „eredeti”, a „valódi” az „igazi” Sherlock Holmes, s minden más ilyen nevű szereplő csupán illetéktelenül bitorolja ezt a nevet, s ilyen értelemben másolatnak, hitelességet nélkülöző kópiának tekinthető. Különösen akkor érezhetünk így, ha kedvenc detektívünket valamilyen, jelleméhez és képességeihez méltatlan szerepkörben látjuk viszont. Ha így érvelünk, akkor a szereplő személyiségének és sorsának (meg)formálását kizárólag megalkotójának hatáskörébe utaljuk.

Ez a leválasztás azonban, bármennyire is szeretnénk, nem megy olyan simán, mivel egy személynév ismétlődése, szemantikai ren-

13 Gottlob FREGE, *Az értelem és a jelentés vizsgálata*, ford. KANYÓ Zoltán = HORÁNYI Özséb – SZÉPE György szerk., *A jel tudománya*, Budapest, Gondolat, 1975, 142.

deltetéséből adódóan, azonosságot tételez, a valós vagy fiktív referens (jelölet) azonosságát. A „Sherlock Holmes” név tehát, legyen szó bármilyen merész transzformációról, bizonyos fokig és bizonyos ideig mindig Doyle-utalás is, mivel elsődlegesen, ha tetszik *eredendően* az ő teremtményét jelöli. Akkor pedig különösen nehéz dolgunk van, ha olyan szövegben fordul elő, amely maximálisan igyekszik követni a Holmes-történetek narrációját és a főbb karakterek jellemét és beszédstílusát. Egyszóval: ha stílusutánzatról, historizáló pastiche-ról van szó. Ilyenkor csak a szerzői név igazíthat el bennünket: hamisítványról, irodalmi plágiumról akkor beszélhetünk, ha a borítón Arthur Conan Doyle neve szerepel.

A Holmes-folytatások és -újraírások irodalma azonban nem ebbe a kategóriába tartozik. A szóban forgó művek nem Doyle nevét, hanem csak történeteinek főszereplőit veszik kölcsön, s ruházzák fel hol szerzői, hol narratív funkcióval. Conan Doyle legfeljebb csak utalásként vagy, nem egy példa van erre is, a regény egyik szereplőjeként jelenik meg. Legyen szó a misztifikáció bármilyen formájáról is, valamilyen paratextus mindig jelzi, ki az adott regény vagy novella valódi szerzője (a 18. században kialakuló, de ténylegesen a romantika idején meghonosodó írói gyakorlatot követve leggyakrabban

Murál 2, részlet, 2009. Budapest, Városliget

szerkesztőként, kiadóként, fordítóként tüntetve fel őt). A pastiche, a hódolat, a szövegközi idézet, de még a paródia is, mondja Umberto Eco, egyaránt *áplágiumnak*, *álhamisítványnak* tekintendő, pontosan azért, mert az ilyen esetekben – hasonlóan az „à la X”-típusú imitációkhoz – B szerző nyilvánvalóvá teszi művének A szerző művétől-műveitől való függőségét.¹⁴

Ettől függetlenül persze még tarthatja valaki ezt vagy azt a folytatást, kiegészítést vagy mutációt „hamisítványnak”, de csakis abban az értelemben, hogy az nem egyeztethető össze az általa valódinak, hitelesnek tartott Holmes-karakterrel, azaz személyes Holmes-képzetével. Ha csak nem akarunk a platonizmus vagy az előíró poétika csapdájába esni, meg kell békülnünk azzal a ténnyel, hogy nincs egy igaz, valódi, ideális Sherlock Holmes, akihez mérten mindenki más csak hamis kép lenne. Mint ahogy azzal is, hogy detektívünk nem érinthetetlen és nem is változtathatatlan, a tengernyi kommentár mellett megannyi „szövegű” és a Doyle-művek világától merészebben elrugaszzkodó irodalmi és vizuális olvasat kényszeríti a befogadókat a Holmes-file folyamatos újratöltésére és aktualizálására.

A Holmes-kánon mindig fölfeslik valahol, a betoldás, a kivágás, a továbbszövés, a mérsékeltebb vagy merészebb átszabás műveletei – a különféle divatoktól sem függetlenül – permanens mozgásban tartják a Baker Street-i detektív narratív identitását. A továbbiakban ezeket a fikció- vagy történetképző eljárásokat próbálom meg rendszerezni. Természetesen nem a teljesség igényével, hanem a gyakoriság alapján válogatva ki a fontosabbakat, különös tekintettel a hőst körülvevő *alakokra*.

Túlélési stratégiák à la Holmes

Elfeledett és megíratlan esetek

Az egyik leggyakoribb eljárás az, hogy a szerzők dr. Watson eddig még publikálatlan (elfeledett, elveszett, rejtetegetett) bűnesetét adják közre. Vagy olyan Holmes-történetekről van szó, melyekre utalást találunk Doyle-nál, de kidolgozásuk elmaradt, vagy teljesen új, képzőlet szülte nyomozásokról. Ezek általában emlékiratokban,¹⁵ esetenaplókban,¹⁶ krónikákban¹⁷ vagy irattartóban őrzött kéziratokban¹⁸ maradtak fenn; megannyi variáció a *talált kézirat* irodalmi toposzára.

Életrajz, önéletrajz

Ahogy utaltam rá, Sherlock Holmes életrajzát már többen is megírták.¹⁹ Egy fikatív hős fikatív biográfiáiról van szó, melyek formálisan a műfaj valódi darabjait idézik. Az életrajzi tények fő hivatkozási tartományát, quasi-referenciális forrásanyagát a Doyle-kánon képezi, amely kiegészülhet valós, általában a századforduló történelmi eseményeire, személyeire vonatkozó adatokkal. Arra is van azonban példa, hogy Holmes maga számol be élettörténetéről – családi hátteréről, neveltetéséről, munkájáról és ennek részeként persze számom, eleddig még „kiadatlan” esetéről. A valódi szerző neve ilyen-

14 Umberto ECO, *I limiti dell' interpretazione*, Bompiani, 1990, 170.

15 Lee A. MATHIAS, *The Pandora Plague: A Posthumous Memoir of John H. Watson, M.D.*, BookSurge Publishing, 2009.

16 Donald THOMAS, *The Lost Casebooks of Sherlock Holmes: There Volumes of Detection and Suspense*, Pegazus, 2012.

17 C. Alfred LEWIS, Sr., *Dr. John H. Watson's Last Chronicles: A Sherlock Holmes Story*, CreateSpace Independent Publishing Platform, 2010.

18 Hugh ASHTON, *Tales from the Deed Box of John H. Watson, MD: Three Untold Tales of Sherlock Holmes*, CreateSpace Independent Publishing Platform, 2012.

19 William S. BARING-GOULD, *Sherlock Holmes of Baker Street*, Ransom House Publishing, 1995 (1962), Nick RENNISON, *Sherlock Holmes: The Biography*, Atlantic Monthly Press, 2006.

20 *The Autobiography of Sherlock Holmes*, ed. Don LIBEY, Campbell & Lewis, 2012.

21 *Sherlock Holmes: The Hidden Years*, St. Martin's Minotaur, 2004.

22 Charlie HIGSON, *Ezüstuszony*, Glória Kiadó, 2005, *Vérláz*, Glória Kiadó, 2006; Les MARTIN, *Az ifjú Indiana Jones kalandjai: a halál mezeje*, MTM Kommunikációs kft., 2009.

23 MARTIN, I. m. A több mint húsz epizódot magába foglaló tévésorozatban (*Az ifjú Indiana Jones kalandjai*, 1992–1996) a huszadik század első felének sorsfordító történelmi eseményei szolgáltatók a kulisszákat a hős kalandjaihoz. A sorozat természetesen már a felnőtt kalandor archeológus populáris mitológiáját megteremtő három mozifilm után (1981, 1984, 1989), annak népszerűségén felbuzdulva, s azt „meglovagolva” készült el.

24 Magyarul eddig az első két kötet jelent meg a Lybrum Kiadó gondozásában: Andrew LANE, *Ifjú Sherlock Holmes – Halálfelhő* (2010), *Ifjú Sherlock Holmes – Vörös pióca* (2011).

kor kiadóként figurál a címlapon,²⁰ a szöveg pedig az önéletrajzi narráció műfaji mintázatait követi.

Holmes életének legtöbbet firtatott időszaka az a három év (a „nagy hiátus”, ahogy a szakértők emlegetik), ami vélelmezett halála és újbóli felbukkanása között telt el (1891–1894). Erről ő maga csak röviden számol be barátjának, ami szinte felhívásként hatott (és hat ma is) a Holmes-ban gondolkodó krimiszerzők számára. Példaként az a Michael Kurland szerkesztette elbeszéléskötet²¹ említhető, melyben tíz megszállott író áll elő az inkognitóban eltöltött évek eseményeire vonatkozó legkülönfélébb „irodalmi” válaszokkal. Ilyen esetekben a *kiegészítés* klasszikus esetéről van szó, hiszen a poszttextus alkotója a pretextusban tapasztalható információhiány megszüntetésén munkálkodva hoz létre egy új, önálló, ám az előzményekhez illeszkedő fikciós világot, amely kitölti a nyugtalanító vagy izgató hiányokat.

Gyerekkor

Mindenki volt egyszer gyerek, még a népszerű olvasmányok szuperhősei is, a különleges képességű Nagy Detektíveket is beleértve. Akik persze már akkor sem voltak egészen „normálisak”, azaz valamivel kitértek az átlagos halandók közül. Ezekre a tényekre általában utólagosan derül fény, lévén, hogy a felnőtt korából vett történetekben általában legfeljebb csak néhány elszórt utalás olvasható a Hős pelenkás vagy térdnadrágos korszakáról. Szerencsére, hiszen ez kiváló alkalmat biztosít számos visszamenőleges kiegészítés, azaz *prequel* elkészítésére. Így született például nem egy James Bond²² vagy Indiana Jones gyermek- és ifjúkorát bemutató regény²³ és film(sorozat). Ami hősünetet illeti, Emma Perodi már 1913-ban írt egy regényt Holmes gyerekkoráról (*Il giovane Sherlock Holmes*). A Barry Levinson rendezte *Az ifjú Sherlock Holmes és a félelem piramisa* című filmből (1985) megtudhatjuk, hogyan jutott hozzá detektívünk emblematisz sapkájához és pipájához, s választ kapunk arra is, mi magyarázza a nőekkel szemben tanúsított hűvös viszonyát. S feltétlenül említést érdemel Andrew Lane immár ötödik kötetnél tartó sorozata (2009–2012), mely a kamasz Holmes kalandos nyomozásait örökíti meg.²⁴

Családfa

Mindenkinek vannak rokonai, mégha – ilyen vagy olyan okokból – sűrűn nem is emlegeti őket. Az amúgyis szófukar Holmes csupán bátyjáról, a titkosszolgálatnál befolyásos posztot betöltő Mycroftól tesz említést néhány alkalommal, aki nem egy novellában szereplőként is megjelenik, s visszatérő karaktere számos filmadaptációnak és tévésorozatnak is. A folytatások szerzői azonban más rokonokról is tudnak. *Sherlock Holmes okosabb testvéérének kalandjai* (1975) a címe annak a Gene Wilder írta és rendezte krimikomédiának, melyben detektívünk távollétében öccse, a – DVD borítóján szereplő ismertetést idézve – „méltatlanul keveset emlegetett, ám annál zseniálisabb Sigerson veszi át a nyomozás felelősségteljes munkáját”. Nancy Springer immár hatodik részénél tartó ifjúsági regénysorozatának főhőse Enola Holmes, a

világhírű detektív húga, aki akkor kerül először kapcsolatba tizenkét éve nem látott bátyjával, amikor váratlanul eltűnt édesanyja keresésére indul (*The Case of Missing Marquess*, 2006). Együttműködésük az első nyomozástól kezdve – finoman szólva – nem mondható éppen harmonikusnak, olyannyira, hogy Holmes a második részben már nem vele, hanem utána nyomoz, saját testvére üldözőjévé lépve elő. A ketjük közötti feszültségek jó alkalmat kínálnak a szerzőnek arra, hogy a sorozat egyes darabjai közötti kapcsolatokat egy fejlődési-nevelődési narratíva irányvonala mentén is megerősítse. Az amerikai író példája nyilván ösztönzőleg hat majd másokra is. Könnyen meglehet, hogy épp most van készülöben egy (vagy több) olyan mű, mely a Holmesok családfájának eddig takargatott (nemesített vagy elvadult) hajtásait formálja majd izgalmas nyomozástörténeté.

Magánélet

A magánéletben való vájkálás szintén gyümölcsöző lehet a populáris hős legendájának vagy kultuszának öregbítésében érdekelt írók számára. Esetünkben ez még akkor is igaz, ha Sherlock Holmes-nak nem volt igazán magánélete. Szenvedélyesen végzett nyomozásai mellett ugyanis nem maradt ideje arra, hogy komolyabb barátságokat kössön. Ahogy emlegetni szokta: ő a munkájával jegyezte el magát. Persze különösége, zsenialitásából (is) fakadó excentrikus, öntörvényű természete legalább annyira okolható azért, hogy nem tett szert valódi barátokra, és szerelmi kalandokba sem bonyolódott. Egy nőről tudunk csak, aki elvarázsolta őt (bár pontosabb úgy fogalmazni, hogy kivívta az elismerését), az sem elsősorban szépségével, hanem intellektusával. Irene Adler, az operaénekesnőből lett kalandor és mestéri tolvaj, akit Holmes csak „a Nők”-ként emlegetett, a *Botrány Csehországban* című novellában bukkan fel, s azzal írja be magát a Holmes-kánonba, hogy túljár a detektív eszén. Annak ellenére, hogy több elbeszélésben csupán az említés szintjén jelenik meg, számos irodalmi továbbírásban és filmes variációban bukkant fel később az alakja, s kapott hol főszerepet, hol mellékszerepet. Carole Nelson Douglas nyomozóvá lépteti őt elő abban az 1990-ben induló (*Good Night, Mr. Holmes*) regénysorozatában, mely a Holmessel való találkozás utáni idők izgalmas történéseiről ad számot a viktoriánus kori regényeket idéző formában.

A barátságával egyedül Watson kitüntetett Holmes nőmentes agglegényélete számos találgatásra adott okot a holmesológusok körében,²⁵ s nem egy olyan regény és elbeszélés is született, mely komikusan vagy botrányosan „leleplező” magyarázattal állt elő a két férfi kapcsolatának „valódi” természetét illetően. Hadd utaljak a Michael és Mollie Hardwick *Sherlock Holmes magánélete* (1970) című regényére, pontosabban a belőle készült filmnek (rendező: Billy Wilder) azon jelenetére, melyben a kicsit már kaptos Watson orosz balett-táncos fiúkkal táncol egy partin. Nem önszántából teszi. Maga sem érti, hogy miért csapódtak hozzá, mint ahogy azt sem, mi az oka a balerínák hirtelen jött elhidegülésének. Csakhamar azonban minden világos lesz a

25 Az egyik leghírhedtebb teória Rex Stout nevéhez fűződik. Az amerikai regényíró, Nero Wolfe atyja 1941-ben elhangzott botrányba fúló előadásában azt igyekezett bizonyítani az amerikai Holmes-társaság tagjainak (bevetve a számmisztika és a kódfejtés különféle fogásait is), hogy Watson tulajdonképpen nő volt, akivel Holmes vadházasságban élt. A viktoriánus kor erkölcsé szempontjából ez a viszony elfogadhatatlannak számított, ezért volt szüksége Doyle-nak a férfi-álcára.

26 Larry TOWNSEND, *The Sexual Adventures of Sherlock Holmes, The Other Traveller/Olympia Press*, 1971.

27 Joseph R. G. DeMARCO ed., *A Study in Lavender: Queering Sherlock Holmes*, Lethe Press, 2001.

28 Alex SIMMONS – Bill MCCAY, *A Holló Szövetség*, ford. Bihari Julianna, Budapest, Móra Könyvkiadó, 2007.

29 John GARDNER, *Moriarty*, Quercus, 2009; Michael CHARTON, *Moriarty: The Life and Times of A Criminal Genius*, Charton Corners, 2011, Kim NEWMAN, *Professor Moriarty: The Hound of the D'Urbervilles*, 2011.

30 Howard HOPKINS ed., *Sherlock Holmes: The Crossovers Casebook*, Moonstone Press, 2012, George MANN ed., *Encounters of Sherlock Holmes*, Titan Books, 2013.

számára: kiderül ugyanis, hogy detektív barátja azt terjeszti a társulat körében, hogy ők már öt boldog éve élnek együtt szerelmi kapcsolatban. A homoszexualitás itt még csak minden alapot nélkülöző híresztelés, melyre Holmesnak az ügy megoldása végett van szüksége. Más szerzők azonban komolyan vették ezt a felvetést, s így született meg némely klasszikus (*A Study in Scarlet*, *The Greek Interpreter*, *The Final Solution*) gay-változata, ahol a női szereplőket férfiakra, a heteroszexuális kapcsolatokat pedig homoszexuálisra cserélték,²⁶ illetve olyan új novellák is napvilágot láttak már, ahol a párkapcsolatban élő híres nyomozópáros új ügyeket old meg.²⁷

Segítők, ellenségek

Ha barátságként nem is, termékeny munkakapcsolatként mindenképpen leírható az a viszony, amely Holmesot a Baker Street-i utcakölykökhöz fűzi. A neki fizetség fejében apró szolgálatokat (követés, információszerezés) tevő fiúcsapat nem egy ügy felderítésében volt a segítségére. Ez adta az alapot ahhoz, hogy e társaság tagjai – elsősorban az ifjúsági irodalomhoz tartozó művekben – önállósodjanak, s mellék-szereplőkből főszereplőkke lépjenek elő. Ezekben a párhuzamos történetekben Holmes és Watson alakja – hol többé, hol kevésbé, de mégiscsak valamelyest – háttérbe tolódik, sőt az is előfordul, hogy valamelyikük a fiúk segítségére szorul. Alex Simmons – Bill McCay *A Holló Szövetség*²⁸ című regényében Holmes kerül fogságba, Mac Tracy és Michael Citrin sorozatának (*Sherlock Holmes és a Baker Street-i vagányok*) második darabjában pedig Watsont rabolják el.

A segítők mellett az ellenségek életrésztének alakulását figyelemmel kísérő regények is legalább olyan fontosak lehetnek a detektív emlékezetének továbbörökítésében, még hogyha az ilyen típusú továbbszövések vagy betoldások sokkal szerényebb szerepet biztosítanak is neki, mint a rá fókuszáló pasztisok. Mindenekelőtt a legnagyobb ellenfélre, a Holmes által „a bűnözők Napolóeonja”-ként aposztrofált Moriarty professzorra kell itt utalni, aki szintén a kánon azon szereplői közé tartozik, akiről később több regény is született.²⁹

Crossover

A populáris kultúra műfaj- és médiumközi dinamikáját jól jellemzik azok a művek, melyekben különböző szerzők teremtette hősök adnak egymásnak találkát, a kronológiát hol respektáló, hol attól szabadon elrugaszkodó fikciós történetvilágokban. E termékeny határsértő interakció sajátos típusa az, amikor egy vagy több kitalált szereplő valós történelmi személyekkel kerül valamilyen módon kapcsolatba. A Holmes-univerzumban számos példát találunk mindkét esetre. A Baker Street-i nyomozó felvette már a küzdelmet a maga kora irodalmának paradigmateremtő horror hőseivel (Frankenstein, Dracula, Jekyll/Hyde), dr. Moreau-val, a francia mestertolvajjal, Arsène Lupinnel, de ugyanúgy üldözőbe vette Hasfelmetező Jacket, és kért tanácsot Sigmund Freudtól. Pars pro toto most csupán a Howard Hopkins, illetve a George Mann szerkesztette antológiákra hivatkoznék.³⁰

A szerző mint irodalmi hős

S végezetül nem hagyhatók ki e rövid áttekintésből azok a művek sem, amelyekben Arthur Conan Doyle-nak mint irodalmi szereplőnek köszönhetően elevenedik meg Sherlock Holmes alakja, nyomozásainak emléke, népszerű eseteinek utóélete. Az író szereplővé, mégpedig amatőr nyomozóvá való gyakori átalakulása részben azzal is magyarázható, hogy Doyle valóban részt vett annak idején a rendőrség munkájában, s a Scotland Yard felkérésére, maga is afféle tanácsadóként, közreműködött egy-két ügy felgöngyölítésében. Olyan sikereket persze nem könyvelhetett el magának, mint saját hőse, de például nagyrészt az ő nyomozásának volt köszönhető egy ártatlanul megvádolt birminghami ügyvéd, George Edalji felmentése. Erről az ügyről szól Julian Barnes *Arthur & George* (2005) című regénye. Graham Moore 2010-ben megjelent művében (*The Sherlockian*) Doyle legjobb barátjával, a *Drakula* munkálatainak még csak az elején tartó Bram Stokerrel karöltve egy sorozatgyilkos után nyomoz. A történet elején a Holmesot éppen „kivégző” Doyle-lal találkozunk, aki torkig van már egyre népszerűbb detektívjével, és azzal, hogy az olvasók lépten-nyomon az újabb folytatások után érdeklődnek, s nem tőle, hanem Sherlock Holmestól kérnek autogramot. Ezért új munkájára egyfajta kihívásként, szellemi párbajként tekint, mely közte és teremtménye között folyik majd. Képes ő is olyan nyomolvasásokra és dedukciókra, mint Holmes!

Még szerencse, hogy sokan mások is hasonlóan gondolkodnak, csak éppen Doyle az, akit megpróbálnak lefőzni vagy legalábbis megközelíteni. Ennek pedig csak egy nyertese lehet: a mindenkori, Holmes kalandjait még mindig nem unó olvasó.

Tunel, 2010–2011. Akril, vászon, 40 x 70 cm

